

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії,
Чорноморський національний університет ім. Петра Могили
(Миколаїв, Україна), k555556k@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2222-3857>

докторка історичних наук, доцентка,
директорка Державного архіву Миколаївської області
(Миколаїв, Україна), lewch@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9097-7373>

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗРІЗ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.: МИКОЛАЇВЩИНА

Анотація. На прикладі Миколаївщини висвітлюються особливості Української революції 1917–1921 рр. на регіональному рівні. Автори використали **методи:** порівняльно-історичний, що дав змогу зіставити події Української революції на всеукраїнському та регіональному рівнях; хронологічний – допоміг установити відмінності між датуванням подій у Києві та Миколаєві; логічний – надав можливість об'єднати та узагальнити вже виявлені історичні факти й визначити особливості революційних подій на Миколаївщині. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше на основі неопублікованих джерел та наявної історіографічної бази визначено специфіку подій Української революції 1917–1921 рр. на території Миколаївщини. Головні революційні події тут відбувалися в контексті державотворчих процесів в Україні (періоди Центральної Ради, гетьманату, Директорії). На місцевому рівні часто ці періоди хронологічно не збігаються із загальною періодизацією Української революції. Наприклад, на Миколаївщині період Центральної Ради розпочався пізніше, а саме після Жовтневого перевороту в Петрограді; період Директорії закінчився значно раніше, від другого захоплення влади більшовиками. Чіткий орієнтир на Українську Центральну Раду Миколаївщина взяла після приходу до влади більшовиків у Петрограді. Визнання УЦР у регіоні відбулося завдяки наполегливості Миколаївської ради об'єднаних українських організацій. Центральна Рада не мала чітко окресленої регіональної політики, що врешті призвело до втрати нею авторитету серед селян і містян. Натомість місцеві більшовики, які на початку революції фактично були маргінальною політичною силою, зміцнилися й набули авторитету. Уряд П.Скоропадського, намагаючись виправити помилки Центральної Ради, приділив значну увагу миколаївським суднобудівним заводам, домогся повернення Україні флоту й верфей. Проте через німецьку політику щодо підприємств, а також з огляду на короткочасність перебування при владі значних результатів у цій сфері також не здобув. Тримісячний період Директорії відзначився хаотичністю влади й подій, в яких важливу роль відіграла присутність військ Антанти та переміна політичних поглядів отамана Н.Григор'єва – з проукраїнських на більшовицькі. Саме дії григор'євців призвели до остаточної втрати впливу Миколаївської ради об'єднаних українських організацій на офіційну владу. Важливу роль відіграв селянський повстанський рух, який тривав і після завершення основних революційних подій.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Миколаївщина, Миколаїв, Центральна Рада, гетьманат, Директорія УНР, Перший зимовий похід, повстанський рух.

Столітній ювілей Української революції 1917–1921 рр. викликав значний суспільно-політичний та науковий інтерес. Реконструкція тодішніх подій – важливе завдання вітчизняної історичної науки, особливо у зв'язку з активним поширенням у Російській Федерації концепції Великої російської революції. У цьому контексті певне значення мають дослідження революційних процесів, що відбувалися на регіональному рівні. Тож метою статті став розгляд особливостей Української революції 1917–1921 рр. на Миколаївщині, яка до 1920 р. розподілялася між різними повітами Херсонської губернії. Автори простежують зміну моделей національного державотворення, спираючись на місцеві реалії.

Серед миколаївських дослідників Української революції першість посідає відомий історик старшого покоління професор В.Шкварець, який почав вивчати революційні події на Миколаївщині ще у середині 1990-х рр., а 2007 р. видав навчальний посібник¹. Праці В.Пархоменка висвітлюють створення національних збройних формувань на півдні України, у тому числі в Миколаєві, за часів Центральної Ради та гетьманату². О.Господаренко дослідила фінансово-господарську діяльність Миколаївської міської думи в 1917–1920 рр.³ Питаннями українізації православ'я за революційних часів на Миколаївщині займається О.Тригуб⁴.

Л.Левченко висвітлила історію Миколаєва за періоду Центральної Ради, проблеми суднобудівних заводів та спроби України реалізувати власну військово-морську доктрину в роки революції, діяльність Миколаївської ради об'єднаних українських організацій. Зокрема дослідниця з'ясувала, що у складі Центральної Ради Миколаїв представляв член УСДРП О.Рожанський, виявлено примірники часописів – офіційних органів Миколаївської ради об'єднаних українських організацій «Український бюлетень» та «Українська газета», простежено роботу комісії Центральної Ради в Миколаєві після березневого повстання проти німців 1918 р. та візит миколаївських гласних до Києва, відновлено добре ім'я останнього градоначальника Миколаєва часів Російської імперії, а згодом морського міністра в уряді гетьмана П.Скоропадського – адмірала А.Покровського, досліджено роботу представників миколаївських суднобудівних заводів М.Кульмана та Б.Юренева у складі української делегації на чолі з головою Ради Міністрів Української Держави Ф.Лизогубом під час переговорів 1918 р. в Берліні з приводу повернення Україні Чорноморського флоту⁵. У 2017 та 2019 рр. у

¹ Шкварець В.П. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині 1917–1921 рр. – Миколаїв, 2007. – 120 с.

² Пархоменко В.А. Українські національні формування на Миколаївщині у 1917–1918 рр. // Наукові праці. – Т.1. – Миколаїв, 1998. – С.44–48; Його ж. Військові формування Центральної Ради та Гетьманату в Миколаєві (1917–1918 рр.) // Воєнна історія. – 2004. – №1/3. – С.18–27.

³ Господаренко О.В. Господарська діяльність Миколаївської міської думи в період австро-німецької окупації 1918–1919 рр. // Наукові праці. – Т.5. – Миколаїв, 2000. – С.70–73.

⁴ Тригуб О. Боротьба за українізацію православ'я у Херсонсько-Одеській єпархії часів національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) // Емінак. – 2017. – №3 (19) (липень – вересень). – Т.1. – С.24–29.

⁵ Левченко Л. Миколаїв за доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918) // Наукові праці. – Вип.280. – Т.292: Історія. – Миколаїв, 2017. – С.88–107; Її ж. Проблема

серії «Миколаївщина: 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» видано колективну монографію⁶ та збірник документів⁷. Важливими з погляду відновлення правди про революційні події на селі стали праці Ю.Котляра, котрий досліджує повстанський рух на Миколаївщині в його класифікації та окремих проявах, у тому числі історію Врадіївської, Висунської та Баштанської «республік»⁸.

Події Української революції 1917–1921 рр. на Миколаївщині автори цієї статті розглядають у контексті діяльності Центральної Ради, гетьманату П.Скоропадського та Директорії УНР, але з урахуванням регіональної хронології подій. Окремо висвітлюються реалії Першого зимового походу Армії УНР, які частково охопили територію сучасної Миколаївської області.

Березень 1917 – квітень 1918 рр.: початок українського державотворення, Центральна Рада

Революційні процеси на Миколаївщині почалися з березневих подій 1917 р., коли в Миколаєві отримали телеграми про повалення самодержавства від командувача Чорноморського флоту віце-адмірала О.Колчака (3 березня) та голови Тимчасового комітету Державної думи Російської імперії М.Родзянка (4 березня). У цей час регіон у політичному, економічному, культурному й навіть ментальному плані був тісно пов'язаний із Петроградом і Тимчасовим урядом Російської імперії, простежувався сильний вплив загальноросійських політичних процесів на місцевому рівні. А втім початок революції в Миколаєві характеризувався й надзвичайним підйомом громадянської активності населення, яке вітало падіння монархії, створенням громадських організацій і професійних спілок, у тому числі жіночих та національних, а затим й осередків політичних партій, обранням представницьких органів влади – громадського комітету, ради робітничих і військових депутатів, демократичної Миколаївської міської думи. У перші революційні місяці відбулося становлення українських громадських організацій та осередків політичних партій – Українського організаційного комітету, Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), Миколаївської ради об'єднаних

Чорноморського флоту і суднобудівних заводів у роки Української революції: миколаївські візії // Історичний архів. – Вип.18. – Миколаїв, 2017. – С.84–104; *Ії ж.* Маловідомий факт берлінських переговорів 1918 р. в справі повернення Чорноморського флоту Україні // Зовнішні справи. – 2017. – №5. – С.28–34; *Ії ж.* Миколаївська Рада об'єднаних українських організацій в 1917–1919 рр. // Наукові праці. – Вип.321. – Т.309: Історія. – Миколаїв, 2019. – С.56–73.

⁶ Миколаївщина: нариси історії революції 1917–1921 рр. / Л.Л.Левченко (кер. авт. кол.). – Миколаїв, 2017. – 280 с.

⁷ Миколаївщина у вірі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р.: Документи та матеріали / Упор. Л.Л.Левченко. – Миколаїв, 2019. – 744 с.

⁸ *Котляр Ю.В.* Повстанство: Селянський рух на Півдні України (1917–1925). – Миколаїв; Одеса, 2003. – 196 с.; *Його ж.* Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931). – К.; Миколаїв, 2008. – 156 с.; *Його ж.* Висунська і Баштанська республіки (до 90-ї річниці проголошення). – Миколаїв, 2010. – 92 с.; *Його ж.* Врадіївська хліборобська республіка // Чорноморський літопис. – Вип.5. – Миколаїв, 2012. – С.50–53; *Його ж.* Селянські республіки Наддніпрянської України // Історичний архів. – Вип.18. – Миколаїв, 2017. – С.64–69.

українських організацій. Їх діяльність підготувала ґрунт і сприяла визнанню на Миколаївщині Української Центральної Ради⁹.

Початок державотворчих процесів у регіоні був позначений важливими подіями, як-от 6 квітня, коли представник миколаївської «Просвіти» Б.Брояківський виступив із вітальним словом на Українському національному з'їзді в Києві¹⁰; 23 квітня – Український організаційний комітет у Миколаєві скликав Українське віче¹¹.

Утім складалося враження, що I і II Універсали Центральної Ради не були помічені громадськістю Миколаєва, хіба що в Раді робітничих і військових депутатів почала формуватися невелика українська фракція¹². Проте архівні документи свідчать, що миколаївці від започаткування УЦР були серед тих, хто боровся за державність. 20 червня 1917 р. на спільному зібранні місцевого Українського організаційного комітету та просвітян було розглянуто I Універсал. 6 серпня на загальному зібранні товариства «Просвіта» схвалено резолюцію, в якій зазначалося: «Своїм тимчасовим урядом на Україні вважаємо тільки Українську Центральну Раду, її виконавчому органу – Генеральному Секретаріату – цілком доручаємо керування нашим краєм, не вважаючи ні на які наслідки переговорів з Центральним Правительством, і тільки розпорядженню цього Секретаріату підлягаємо»¹³.

За кілька днів, які сплинули після Жовтневого перевороту в Петрограді (25–26 жовтня / 7–8 листопада 1917 р.), стало очевидним, що більшовики не прихильні до демократичних політичних кіл, органів місцевого самоврядування й ідеї скликання Всеросійських установчих зборів. Натомість у III Універсалі (7 / 20 листопада 1917 р.) Української Центральної Ради проголошувалися демократичні цінності, за які боролися всі громадські, професійні й політичні організації Миколаївщини: скасовувалося право власності поміщиків на землю, установлювався 8-годинний робочий день, запроваджувався контроль над виробництвом, висловлювалися наміри щодо мирних переговорів між воюючими сторонами, скасовувалася смертна кара, оголошувалися амністія політ'язням, свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів і страйків, недоторканність особи й помешкання, національно-персональна автономія національним меншинам¹⁴. І головне, у документі не йшлося про відділення від «Республіки Російської», чого на той час не могли собі навіть уявити в Миколаєві, та закликалося до вироблення нових державних форм під час Українських установчих зборів і Всеросійських установчих зборів. Отже поставши в листопаді 1917 р. перед альтернативою:

⁹ Левченко Л.Л. Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. (Історична передмова) // Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р.: Документи та матеріали. – С.12.

¹⁰ Український Національний З'їзд, 6–8 квітня 1917 р. Перший день – 6 квітня // Вісті з Української Центральної Ради у Києві. – 1917. – Квітень. – №3. – С.1.

¹¹ Трудовая газета. – 1917. – 2 апреля. – №240.

¹² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.4805. – Оп.1. – Спр.72. – Арк.17.

¹³ Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф.206. – Оп.1. – Спр.30. – Арк.88.

¹⁴ ЦДАВО України. – Ф.1115. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.9.

Українська Центральна Рада або більшовицький уряд у Петрограді, представницькі органи влади в Миколаєві (рада робітничих і військових депутатів – 14 листопада¹⁵, міська дума – 15 листопада¹⁶), населення міста та його сільськогосподарської округи (в переважній більшості, але не одноставно) висловили повну довіру Українській Центральній Раді й визнали належність до Української Народної Республіки¹⁷. До цього кроку їх спонукала Миколаївська рада об'єднаних українських організацій, яка 10 листопада 1917 р. поширила відозву до Миколаївської міської думи, ради робітничих і військових депутатів, революційного штабу, солдатів і матросів, офіцерства, містян про підтримку «Верховного крайового органу Української демократичної республіки – Центральної Ради»¹⁸. І в раді, і в думі проектів резолюцій пропонувалося кілька, тому слід звертати увагу на результати голосування. Важливо відзначити позицію єврейської фракції думи: М.Левін і І.Рабинович вітали відродження української державності, підкресливши, що у III Універсалі вперше гарантувалися права національних меншин¹⁹. Збереглися свідчення про визнання в Миколаєві Центральної Ради щонайменше на 14-ти різних зібраннях²⁰.

Безперечно, визначальною для діяльності Миколаївської ради об'єднаних українських організацій у листопаді – грудні 1917 р. стала підтримка генерального секретаря військових справ С.Петлюри, який відправив комісарові Одеського військового округу В.Поплавку телеграму такого змісту: «Рада об'єднаних українських організацій з Миколаєва прохає прислати представників в Миколаїв для організації українізації військових стихій. Пропоную вжити заходів. Військовий генеральний секретар України Петлюра»²¹. Свою роль відіграв також візит члена Центральної Ради Д.Антоновича, який у листопаді 1917 р. приїздив до Миколаєва з метою з'ясування питання про можливість українізацію Чорноморського флоту²². Проте вже 6 грудня 1917 р. негативну резолюцію щодо Центральної Ради схвалили представники Червоної гвардії: «Геть угодовську Раду, що йде з капіталістами! Збори протестують проти надсилання військових частин узагалі й зокрема до Миколаєва для встановлення порядку каральним способом, так як з перших днів революції миколаївські пролетарські організації з гідністю охороняють цей порядок»²³.

Важливе питання, хто ж представляв Миколаїв у Центральній Раді? У списках членів УЦР, опублікованих в офіційному виданні «Вісті

¹⁵ Известия Николаевского совета рабочих и военных депутатов. – 1917. – 16 ноября. – №162. – С.3–4; 17 ноября. – №163. – С.3.

¹⁶ ДАМО. – Ф.222. – Оп.3. – Спр.3. – Арк.137–141.

¹⁷ Левченко Л.Л. Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. (Історична передмова) – С.12–13.

¹⁸ ДАМО. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.195. – Арк.183; Ф.222. – Оп.1. – Спр.1804. – Арк.192.

¹⁹ Левченко Л. Миколаїв за доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918). – С.90.

²⁰ ДАМО. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.202. – Арк.150, 214; Спр.314. – Арк.67–68, 71, 73, 75; Спр.195. – Арк.141; Спр.270. – Арк.130, 153; Спр.498. – Арк.62, 64, 68–69; Ф.Р.5547. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.10.

²¹ Там само. – Ф.Р.1817. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.7.

²² Там само. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.498. – Арк.63.

²³ Там само. – Арк.64–65.

з Української Центральної Ради», О.Рожанський значиться під номером 603 у групі представників «від національних меншостей»²⁴. Хоча в його особистих документах радянського періоду не вказано на членство у Центральній Раді²⁵, однак у революційний період у Миколаєві він відіграв важливу роль, репрезентуючи саме УЦР.

Чому Миколаїв надіслав до Центральної Ради члена ради робітничих і військових депутатів? Відповідь проста. Тому що в Миколаєві УЦР сприймали як вищий орган рад робітничих і військових депутатів, навіть політики-українці. Так було, доки в раді робітничих і військових депутатів більшість не почала належати більшовикам. Підтвердженням цього є виступ місцевого українського політика Б.Брояківського на засіданні ради робітничих і військових депутатів 14 листопада 1917 р. із приводу розгляду питання про ставлення до Центральної Ради, в якому він заявив: «Центральна Рада, складена в більшості з соціалістів, фактично є центральним комітетом рад робітничих і військових депутатів. Генеральний Секретаріат – однорідне соціалістичне міністерство»²⁶.

3 грудня 1917 р. об 11-й год. в Миколаєві відбулося прилюдне оголошення III Універсалу Центральної Ради. Б.Брояківський на паперті церкви зачитав документ, а серед натовпу майоріли жовто-блакитні прапори²⁷.

Перший зимовий місяць 1917 р. позначився в місті протистоянням між українськими політичними силами («українцями») й більшовиками, що відбувалося на тлі фінансово-економічної кризи, війни між більшовицькою Росією та Україною. 16 грудня близько 7-ї год. біля будівлі Миколаївського відділення Державного банку стався збройний конфлікт – гайдамаки обстріляли автомобіль, що перевозив зброю більшовиків. У перестрілці загинули кілька людей. Напруга була такою, що справа майже дійшла до оголошення в Миколаєві воєнного стану. О 17-й год. того ж дня у штабі гайдамаків зібралися представники українських військових частин, військово-революційного комітету, революційного штабу, ради робітничих і військових депутатів, різних партій. Для з'ясування ситуації та примирення було створено комісію у складі (від «українців») Гаврилюка, Никоненка, Брояківського, Гриневича, Зими, (від нейтральних) Рожанського, Гіля. До її складу ввійшов також український комендант Миколаєва Євтушевський. Комісія мала зібратися в кабінеті міського голови В.Костенка о 23-й год. і знайти ґрунт для примирення²⁸. Миколаївська міська дума вирішила створити власну комісію для ліквідації наслідків зіткнення між «українцями» й більшовиками, а владу в місті організувати на таких засадах: 6 – від «українців», 6 – від більшовиків, 3 – від думи, 3 – від ради лівої течії²⁹.

²⁴ Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – Листопад. – №22/23. – С.2.

²⁵ ЦДАВО України. – Ф.34. – Оп.18. – Спр.5857.

²⁶ Известия Николаевского совета рабочих и военных депутатов. – 1917. – 16 ноября. – №162. – С.3–4; 17 ноября. – №163. – С.3.

²⁷ ДАМО. – Ф.216. – Оп.4. – Спр.9. – Арк.13.

²⁸ Известия Николаевского совета рабочих и военных депутатов. – 1917. – 17 декабря. – №187. – С.2.

²⁹ ДАМО. – Ф.222. – Оп.3. – Спр.3. – Арк.202–204.

У грудні 1917 – січні 1918 рр., під час розпалу боротьби між «українцями» й більшовиками, Миколаївська міська дума зберігала певний нейтралітет. Проте коли в місті ствердилася влада народних комісарів, думі так чи інакше довелося висловити свою позицію. Гласні заявили, що нормальний розвиток демократичних установ зупинено переворотом у Петрограді, який висунув замість загального виборчого права ідею диктатури, що вилилася в організацію уряду народних комісарів у центрі та його органів на місцях. Тому дума «змушена встановити певний контакт» із Радою народних комісарів, але вона вимагає гарантій збереження всієї повноти її функцій і невтручання в її діяльність комісарів³⁰.

Така позиція думи зумовлювалася небезпідставними страхами гласних О.Паршикова й А.Білика, які побували в Москві на з'їзді місцевих і земських самоврядувань. Зокрема другий, виступаючи в думі, заявив:

«Нова влада всюди діє одним способом – через насильство; зневажаються права міських і земських самоврядувань, доля яких залежить від того, чи є в більшовиків достатня фізична сила для повного розгрому органів, обраних на основі загального виборчого права. На думку більшості з'їзду, влада, яка спирається на багнети, зводить нанівець всі завоювання свободи, довго протриматися не може».

Він указав на систему більшовицького терору проти всіх інакомислячих, нагадав про ліквідацію Центрального комітету партії есерів, закриття соціалістичної преси, розстріл мирних демонстрацій і розгін Усеросійських установчих зборів. Мабуть, із гласних думи лише Я.Ряппо продемонстрував своє лояльне ставлення до більшовиків. Із приводу його висловлювань міський голова В.Костенко зауважив, що той, тільки-но «вступивши в комісари», уже відчув смак влади і став на позицію суто бюрократичного контролю, якого дума не може допустити. Я.Ряппо, котрий у Раді народних комісарів узяв на себе відповідальність за питання освіти, відповів: «Такий контроль уже фактично існує, і невизнання його є лише красивим жестом»³¹.

4–6 січня 1918 р. у Миколаєві відбулися чергові вибори до ради робітничих і військових депутатів. Українські політичні сили, висловлюючи свій протест проти більшовиків, від участі в них відмовилися. 7 січня було оголошено результати виборів: у новому складі ради 45% місць належали більшовикам, 15% – союзним до них лівим есерам (на той час есери вже розкололися на два ворогуючих крила – лівих і правих). Цей результат дав привід більшовикам заявити про свою більшість у раді, проте навряд чи ці вибори, що проходили без участі найбільш активної в ті місяці української політичної сили, можна вважати легітимними. В опозиції знаходилося праве крило есерів і соціал-демократи (об'єднані), котрі здобули 40% місць. Газета «Известия Николаевского совета рабочих и военных депутатов» назвала

³⁰ Там само. – Оп.1. – Спр.1825. – Арк.61–63.

³¹ Там само. – Арк.54–56.

відмову українських політичних сил Миколаєва від участі у виборах великою політичною помилкою та розколом української демократії в той момент, коли необхідно було згуртуватися перед наступом більшовицьких військ³².

Однак більшість у Миколаївській раді робітничих і військових депутатів ще не означала встановлення більшовицької влади в місті 13–14 січня 1918 р., як на те вказувала радянська історіографія (14 січня було схвалено резолюцію більшовиків про «повний перехід влади в руки ради робітничих і військових депутатів», із 209 присутніх за неї проголосували 129 осіб³³). У місті були ще дві сили, здатні контролювати владу. Якщо Миколаївська міська дума під час боротьби між «українцями» та більшовиками перебувала дещо на другому плані, то подальший аналіз подій у Миколаєві доводить, що висновок радянської історіографії все одно хибний³⁴.

У середині січня 1918 р. перевага українських політичних сил у Миколаєві зберігалася. Між ними й більшовиками тривало протистояння. Б.Брояківський у газеті «Голос труда» опублікував відозву на дії останніх в Іваново-Вознесенську з викриттям політики «диктатури пролетаріату». Більшовики зажадали арешту Б.Брояківського та закриття друкарні, де з'явився часопис. О.Рожанський бачив провину Б.Брояківського лише в тому, що той підписав відгук від імені «групи незалежних більшовиків». Цей крок уважали провокацією. В іншому, за логікою О.Рожанського, виходило, що все зазначене у відозві з приводу масових розстрілів і голоду робітників Іваново-Вознесенська – правда. За такі думки сам О.Рожанський зазнав цькування з боку більшовиків, але для арешту впливового місцевого політика Б.Брояківського в них не вистачило сил³⁵.

17 січня 1918 р. в Миколаєві відбулася демонстрація прихильників Центральної Ради. Гайдамаки вигукували: «Геть ради, хай живе міська дума!»³⁶. Це гасло цілком зрозуміле, позаяк Миколаївська міська дума зберігала вірність Центральній Раді та прохолодно поставилася до більшовиків. У цей день О.Зима повідомив у думі про схвалення IV Універсалу, який проголошував незалежність України³⁷. Із 18 січня Миколаївська рада об'єднаних українських організацій почала випускати своє видання – «Український бюлетень». На першій шпальті було надруковано текст IV Універсалу, сповіщалося про намір вести мирні переговори з Німеччиною, а також викладалися основні пункти політичної програми Центральної Ради. 19 січня світ побачило перше число «Української газети».

21–25 січня 1918 р. в Миколаєві проходили вибори до Українських установчих зборів, які так і не було скликано. Газета «Пролетарское знамя»

³² Там само. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.280. – Арк.28, 87.

³³ Боротьба за владу рад на Миколаївщині: Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917–1920 рр.). – Миколаїв, 1959. – С.40; Боротьба за Великий Октябрь на Николаевщине (февраль 1917 г. – март 1918 г.): Сб. док. и мат. – Николаев, 1957. – С.ХХVI.

³⁴ Левченко Л. Миколаїв за доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918). – С.88–107.

³⁵ ДАМО. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.203. – Арк.28–36; Голос труда. – 1918. – 19 февраля.

³⁶ ДАМО. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.203. – Арк.20–21.

³⁷ Українська газета. – 1918. – 19 січня. – №1. – С.3.

навела такі результати цих виборів: із 40 тис. осіб, включених до списків, проголосували 17 894 виборця, тобто 44,7%; більшість голосів здобули більшовики – 5208 (29%), на другому місці опинилися ліві есери – 1409 (8%)³⁸. Із приводу цих виборів Д.Дорошенко писав:

«[...] проведені в самому розпалі більшовицьких настроїв, з уживанням крайнє демагогічних способів, вибори там, де вони відбувалися, дали повну перевагу більшовицьких і есерівських елементів [...] По повороті до Києва Центр[альна] Рада постановила провести вибори там, де вони ще не відбулися, а днем скликання Установчих Зборів визначила 12 травня 1918 р. Українські есефи (соціалісти-федералісти – *Авт.*) і самостійники дуже різко виступили проти скликання Зборів на основі старих виборів, мотивуючи тим, що вибори відбулися в ненормальних умовах і що, таким чином, вибрані депутати не відповідають волі населення. Але Мала Рада на засіданні 11 квітня признала вибори дійсними – більшістю голосів українських та російських есерів, меншовиків і всіх жидівських фракцій проти голосів есефів, самостійників і польської демократичної централі»³⁹.

Фактично Центральна Рада власноруч ствердила перемогу більшовиків на виборах до Українських установчих зборів.

22 січня 1918 р. в Миколаєві відбулося чергове зіткнення між українськими військовими частинами й більшовиками. Причиною стало захоплення останніми зброї 4-ї сотні Запорізького полку, надісланого до Миколаєва за розпорядженням Центральної Ради для охорони державних установ. У відповідь запорожці напали на підводи, що перевозили зброю червоногвардійців. У залагодженні конфлікту брали участь гласний Миколаївської міської думи М.Макотинський та О.Рожанський. Почувши звістку про те, що Центральна Рада через наступ більшовиків залишила Київ, «українці» зрозуміли, що не мають шансів на успіх у переговорах і погодилися здати зброю⁴⁰.

Отже не 13–14 січня (як уважалося раніше в радянській історіографії), а 24 січня 1918 р. (день припинення вогню й настання крихкого перемир'я) можна вважати датою першого встановлення в Миколаєві більшовицької влади⁴¹.

Важливо, що 6 березня 1918 р. Мала Рада ухвалила закон «Про адміністративно-територіальний поділ України», за яким скасовувалися губернії та повіти й запроваджувався поділ на 32 землі. Територія нинішньої Миколаївщини отримала назву Помор'я, а її центром ставало місто Миколаїв⁴².

³⁸ Пролетарское знамя. – 1918. – 22 января (4 февраля). – №17. – С.3.

³⁹ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр.: В 2 т.: Документально-наукове видання. – Т.ІІ: Українська гетьманська держава 1918 року. – К., 2002. – С.8.

⁴⁰ ДАМО. – Ф.222. – Оп.1. – Спр.1825. – Арк.34–35.

⁴¹ *Левченко Л.* Миколаїв за доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918). – С.96.

⁴² Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. – Т.2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упор.: В.Ф.Верстюк (кер.), О.Д.Бойко та ін. – К., 1997. – С.181–182.

**Березень – грудень 1918 р.:
німецько-австрійська окупація,
Українська Держава П.Скоропадського,
антигетьманський повстанський рух**

Напередодні вступу німецько-австрійських військ до Миколаєва, анархісти, місцеві та одеські, мали намір захопити владу в місті. Вони здійснювали «реквізиції» у крамницях, напали на відділок портової міліції та утримували його майже дві доби⁴³, «обчистили» квартири доглядача Варварівського мосту та відомого видавця, а згодом комісара Миколаєва від Директорії УНР С.Юріцина⁴⁴. Домовлятися з анархістами про мир довелося навіть Раді народних комісарів. 14–16 березня 1918 р. критичну ситуацію в місті створили відступаючі більшовицькі війська М.Муравйова, який панічно тікав з Одеси разом із Х.Раковським. Виступаючи в раді робітничих і військових депутатів, М.Муравйов заявив:

«Новоросію ми захищаємо не заради її самої, не заради її робітників, а заради того, що вона нам потрібна як територія маневрів для боротьби з контрреволюцією, з румунською олігархією і німецькими бандами. Усе найкраще і революційне йде до нас з півночі, з Уралу, Дону. Усе це збирається за Дніпром і справжня війна почнеться звідти... Нехай армія несе зовнішню оборону, а робітники нехай організують внутрішню, нехай дадуть можливість провести евакуацію народного майна. Потрібно вивезти все, ані фунта міді, ані фунта олова не повинно дістатися ворогові»⁴⁵.

16 березня 1918 р. з Миколаївського відділення Державного банку за наказом М.Муравйова було вивезено грошей і цінностей на 17 млн руб. 24 квітня керуючий установою О.Зборомирський через газету «Николаевский вестник» заявив:

«На підставі даних мені Центральним управлінням Українського державного банку вказівок, доводжу до відома панів клієнтів Миколаївського відділення Державного банку, що в разі, якщо взяті 3 (16) березня цього року представниками колишньої радянської влади з комори відділення банку цінності не будуть повернуті за належністю, вартість цих цінностей повинна бути відшкодована власникам за рахунок російського уряду народних комісарів, без будь-яких втрат для клієнтів банку»⁴⁶.

У ніч із 15 на 16 березня 1918 р. міській думі стало відомо, що більшовики розвели Варварівський міст і з метою прикриття свого відступу ведуть вогонь по німецьких військах. У місті почалося формування бойових дружин,

⁴³ Трудовая жизнь. – 1918. – (7) 20 марта. – №15. – С.3.

⁴⁴ Там же. – 19 марта. – №14. – С.1–2.

⁴⁵ Там же. – (7) 20 марта. – №15. – С.3.

⁴⁶ ДАМО. – Ф.П-1817. – Оп.2. – Спр.319. – Арк.31.

до яких приєдналася єврейська самооборона, міліція та добре озброєний, хоча й нечисленний, український повітроплавний загін. Вони заходилися роззброювати більшовиків. О 17-й год. 16 березня штаб більшовицьких військ уже не керував діями підрозділів Червоної армії. О 20-й год. за наказом командира Запорізького козацького полку Шевчука семеро козаків і шестеро членів «Вільного козацтва» без зусиль відібрали у червоноармійців 16 кулеметів, гвинтівки, коней і т. ін.⁴⁷

У ніч на 17 березня 1918 р. гласні міської думи, побоюючись дій німецьких військ у відповідь, спробували подати їм сигнал про те, що вогонь із міста не вестиметься. На світанку дума вислала назустріч німцям своїх представників Рожанського, Терентьєва й Малевича. Зустріч відбулася на Варварівському мосту. Німці заявили миколаївським парламентарям, що «вони прийшли не як завойовники, а як друзі на офіційне запрошення київської Центральної Ради для відновлення порядку і налагодження правильного товарообміну між Україною, Німеччиною та Австрією»⁴⁸.

17 березня 1918 р. о 8-й год. німецький лейтенант зажадав від міського самоуправління виділення будівель для розміщення вояків. Солдати зайняли казарми флотського напівекіпажу, а офіцери – готелі «Лондонський» і «Петроградський», будинки Менкіні й Теодоровича. У місті було розвішано білі прапори. Об 11-й год. німці вже оглядали суднобудівний завод «Наваль»⁴⁹. О 16-й відбулося засідання думи з представниками німецького командування. Німці заявили, що саме в ній вони вбачають єдине представництво влади в Миколаєві. Причина такої заяви вбачається в тому, що міська дума була господарським органом, здатним забезпечити організацію збору зерна й іншого продовольства для вивезення його до Німеччини та Австрії⁵⁰. Українським організаціям міста німці відповіли, що їхні повноваження будуть уточнені тільки після прибуття представників Центральної Ради⁵¹.

Демократична Миколаївська міська дума розглядала питання про вступ німецьких військ до Миколаєва на засіданні 18 березня 1918 р. Міський голова В.Костенко повідомив: «Офіційно ми маємо справу не із завойовниками, а з окупацією міста»⁵². Німці користувалися місцевими запасами продовольства в набагато більших розмірах, ніж вони спершу повідомили. 19 березня до Миколаєва прибули ще кілька підрозділів австро-угорських військ для підсилення німецького континенту. Замість грошей австро-німецькі офіцери й солдати видавали місцевим виробникам продовольства розписки, обіцяючи згодом здійснити реальні виплати⁵³.

Установлення окупаційної влади значно погіршило стан миколаївських суднобудівних заводів, закритих із 18 березня 1918 р. через відсутність

⁴⁷ Там само. – Спр.281. – Арк.49.

⁴⁸ Там само. – Спр.284. – Арк.4, 16–18; Трудовая жизнь. – 1918. – 19 марта. – №14. – С.2.

⁴⁹ Трудовая жизнь. – 1918. – 19 марта. – №14. – С.2.

⁵⁰ Левченко Л. Миколаїв за доби Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918). – С.98.

⁵¹ ДАМО. – Ф.222. – Оп.1. – Спр.1825. – Арк.86.

⁵² Там само. – Арк.86 зв.

⁵³ Там само. – Ф.П-1817. – Оп.2. – Спр.281. – Арк.55.

коштів на виплати робітникам. Після мітингу на «Навалі», що відбувся 20 березня, на закритому засіданні, проведеному більшовиками, було вирішено за два дні виступити проти німців. До такої ідеї приєдналися колективи заводів «Руссуд» і «Темвод». Утім плану повстання не було і спалахнуло воно несподівано через конфлікт між робітниками та німецькими військовиками з приводу реквізиції бензину. Кількість загиблих під час тих подій за метричними книгами з'ясував В.Щукін⁵⁴. У результаті німці одержали повний контроль над Миколаєвом. На ранок 24 березня почалися масові обшуки, арешти й терор: шукали нібито більшовиків і зброю, проте розстрілювали просто «підозрілих» містян. На засіданні Малої Ради (Української Центральної Ради) 6 квітня І.Фещенко-Чопівський доповідав про стан справ у Миколаєві. М.Стасюк запропонував негайно обрати комісію, створення якої, за пропозицією М.Гіндеса, доручили М.Корчинському. 16 квітня на засіданні Малої Ради О.Зарубін порушив питання з приводу німецького суду, який продовжував засуджувати українських громадян. Він зауважив: «Це було в Миколаєві, де по постанові німецького воєнно-польового суду були засуджені на смертну кару чотири чоловіки за те, що не здали зброї»⁵⁵. У числі арештованих був і міський голова В.Костенко, котрого звинувачували у відсутності контролю над настроями населення. Наказом німецького командування також було усунуто від виконання обов'язків членів Миколаївської міської управи. 13 квітня до міста прибула спеціальна анкетно-слідча комісія Центральної Ради у складі А.Мельника, І.Шалі, А.Долуда, Павлова, М.Гіндеса, Ольшанського та Подольського⁵⁶. Попри те, що водночас із приїздом комісії Центральна Рада призначила в Миколаїв низку керівників, однак суттєвої результативності її робота не мала. Натомість більшовики, незважаючи на поразку повстання та численні жертви серед мирного населення, здобули популярність, оскільки фактично виявилися єдиною силою, що чинила спротив німецькій окупації.

Невдовзі Миколаївська міська дума відрядила до Києва делегацію гласних і члена Центральної Ради О.Рожанського. Б.Терентьев, О.Ісаєв та Ф.-С.Злочевський зустрілися з головою Ради Міністрів і міністром закордонних справ В.Голубовичем, міністром внутрішніх справ М.Ткаченком, іншими урядовцями. (9) 22 квітня 1918 р. Б.Терентьев на засіданні думи за присутності представників німецького командування заявив про своє негативне враження від членів уряду⁵⁷.

29 квітня 1918 р. в Києві відбувся з'їзд хліборобів. Українську Центральну Раду було усунуто від влади, а гетьманом Української Держави проголошено генерала П.Скоропадського. Більшість населення Миколаївщини сприймала нову владу в контексті німецько-австрійської окупації. За визначенням Р.Пирого: «Коротка доба функціонування нового гетьманату повністю

⁵⁴ Щукін В.В. Повстання у Миколаєві в березні 1918 року // Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. ... – С.70–115.

⁵⁵ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. – Т.2. – С.283.

⁵⁶ ДАМО. – Ф.П-1817. – Оп.2. – Спр.161. – Арк.102–103.

⁵⁷ Там само. – Спр.158. – Арк.144–147.

детермінована таким важливим чинником, як присутність в Україні потужної іноземної мілітарної сили. Саме Німеччина, в особі її військових і дипломатичних представників, суттєво впливала на напрями внутрішньої і зовнішньої політики, виступала збройним захисником гетьманського режиму»⁵⁸. Гетьман П.Скоропадський писав у «Спогадах»:

«Німці ж вели щодо флоту політику захоплення й, скажу, захоплення найрішучішого [...] справа дійшла до того, що в Миколаєві було захоплено всі наші кораблебудівні верфі з кораблями, що там будувалися. Між іншим, там було декілька суден невеликого типу, що їх називали “ельпідіфор”, німці особливо хотіли ним[и] заволодіти. Я рішуче протестував, і верфі ці нам повернули. Узагалі весь час доводилося крок за кроком відвойовувати морське добро»⁵⁹.

Із 5 травня 1918 р. миколаївські суднобудівні заводи перейшли під повний контроль німців. 14 червня відбулася нарада керівництва підприємств із представниками німецького командування та фірми «Blohm und Voss». Керуючий заводами Б.Юренев відмовився перейти на службу до німців і звернувся до правління в Петрограді по допомогу. М.Кульман із Петрограда тоді писав до Києва, що він негайно виїжджає в Миколаїв і просить український уряд прийняти суднобудівні заводи під свій захист. Міністр закордонних справ Д.Дорошенко звернувся до товариша військового міністра в морських справах М.Максимова:

«Високоповажний пане Миколай Лаврентійович! Ідучи назустріч тим бажанням і намірам, що висловлені Вами [...] в справі небажаного переходу заводів “Наваль” і “Руссуд” в Миколаєві до німецької фірми “Блюм і Фос”, я, не маючи точних відомостей, не можу цілком успішно запобігти в тому, аби унеможливити цей перехід власності, або хоч обмежитись встановленням непорушності прав Української держави на всі ті судна й властиві їм приналежності, що будувались або лагодились до останнього часу на вищевказаних заводах»⁶⁰.

Для з'ясування ситуації гетьманський уряд відрядив до Миколаєва капітана М.Неклевича. У його звіті доводилася необхідність негайного вжиття заходів щодо підпорядкування місцевих суднобудівних заводів Українській Державі. Однак реально встигли прийняти рішення лише стосовно Миколаївського відділення Балтійського суднобудівного заводу, який наказом по морському відомству від 8 липня 1918 р. було відокремлено від петроградського правління й реорганізовано у самостійне

⁵⁸ Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. – К., 2011. – С.323–324.

⁵⁹ Скоропадський П. Спогади: Кінець 1917 – грудень 1918. – К.; Філадельфія, 1995. – С.261–262.

⁶⁰ ЦДАВО України. – Ф.3766. – Оп.1. – Спр.179. – Арк.63.

підприємство – Миколаївський ремонтний і суднобудівний завод морського відомства «Ремсуд». На інших заводах керував представник німецької фірми «Blohm und Voss» інженер Егерс. У серпні до Німеччини виїхала українська делегація на чолі з Ф.Лизогубом, у складі якої були керуючий суднобудівними заводами Б.Юренев і член правління Товариства миколаївських заводів і верфей М.Кульман. 19 серпня в Берліні підписано низку важливих угод із німецькою фірмою «Blohm und Voss». Заводи мали переорієнтуватися на виготовлення залізничних вагонів, сільськогосподарської техніки та на комерційне суднобудування. Головним замовником мала стати Німеччина, яка брала на себе й обов'язок фінансування підприємств. Проте 2 листопада представники «Blohm und Voss» покинули Миколаїв, а відкриття суднобудівних заводів було відкладене на невизначений час. Причина полягала в тому, що насправді Німеччина збиралася добудувати закладені ще за Російської імперії на миколаївських стапелях кораблі для власних потреб, а український уряд відмовив у цьому і сподівався завершити їх будівництво самотужки для українського флоту. Відповідні переговори з німцями тривали аж до поразки Німеччини в Першій світовій війні. 11 листопада 1918 р. в день підписання в Комп'єні капітуляції німецьке командування в Одесі повернуло Україні захоплені кораблі⁶¹.

Окупаційна влада виявила свої прагматично-корисливі плани в аграрному питанні. В опублікованих у миколаївських газетах оголошеннях селян закликали до засіву ланів, а тим, хто підтримуватиме більшовиків і чинитиме опір німецьким військовикам, погрожували розстрілом⁶². Земельну реформу селянство сприймало в негативному ключі ще за Центральної Ради, більше того, селяни часто виступали на боці більшовиків (с. Трихати, с. Нечаяне). Причини полягали в тому, що за короткочасного більшовицького правління було впроваджено «Декрет про землю» й «Основний закон про соціалізацію землі», котрі передбачали конфіскацію поміщицьких земель і маєтків, передачу їх без викупу селянам тощо⁶³.

Тимчасовий земельний закон, затверджений Українською Центральною Радою 18 січня 1918 р.⁶⁴, дійшов до селян Миколаївщини після повернення Центральної Ради до Києва, тобто аж у другій половині березня того року. На практиці першочерговим завданням земельних комітетів стало відновлення зруйнованих селянами поміщицьких маєтків і концентрація всіх необхідних для проведення весняної посівної кампанії 1918 р. засобів. Міністр внутрішніх справ П.Христюк у середині березня в обіжнику земельним комітетам закликав до повернення економіям живого й мертвого реманенту та посівного матеріалу. Селяни не мали насіння, грошей для його придбання, не могли отримати необхідні кредити й урешті через непослідовність політики

⁶¹ Левченко Л. Маловідомий факт берлінських переговорів 1918 р. в справі повернення Чорноморського флоту Україні. – С.28–31.

⁶² ДАМО. – Ф.П.-1817. – Оп.2. – Спр.319. – Арк.12–13, 15–16.

⁶³ Левченко Л.Л. Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. (Історична передмова). – С.11–69.

⁶⁴ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. – Т.2. – С.128–130.

уряду зневірювалися в нього⁶⁵. З іншого боку, як зазначає В.Верстюк, «повернувши собі владу з допомогою чужої військової сили, Центральна Рада за логікою речей мала будувати свою політику так, щоб принаймні не викликати незадоволення німців, забезпечити виконання взятих обов'язків по постачанню в Австро-Угорщину й Німеччину продовольчих продуктів»⁶⁶. Таким чином, селяни не лише не могли дійти до розуміння земельного закону, а й опинилися під гнітом німців.

6 квітня 1918 р. головнокомандувач німецькими військами в Україні фельдмаршал Г. фон Айхгорн, намагаючись отримати те продовольство, яке обіцяла німцям Центральна Рада, видав наказ про засів ланів⁶⁷. Формально його компетенція поширювалася на німецькі війська, проте виданий наказ торкався інтересів широких мас селянського населення України, виконувати його мали земельні комітети, а в разі відмови – німецька військова влада. В українському уряді до 12 квітня про цей наказ не знали, хоча він уже кілька днів поширювався у селянському середовищі. Негативна реакція Центральної Ради на цей документ не лише спровокувала погіршення ситуації на селі, а й ускладнила становище. Усвідомивши факт того, що УЦР не сприяє виконанню взятих на себе у Бресті зобов'язань, урядові кола Німеччини прийняли рішення про зміну керівництва в Україні⁶⁸.

П.Скоропадський згадував, що уряд Української Народної Республіки остаточного удару зазнав від селян-землевласників, які у своєму обуренні дійшли до того, що почали вимагати змін до III Універсалу, за котрим скасовувалася власність на землю. Він зазначав, що неможливо було звинуватити в появі цієї вимоги «великоросів», оскільки вона лунала від переконаних українців-самостійників школи Міхновського. Гетьманові імпонували ідеї хліборобів-демократів, оскільки його «кінцевий ідеал був – бачити Україну, покриту одними лише дрібними, високопродуктивними, власними господарствами»⁶⁹. Отже у цій ситуації селяни, «політичним репрезентантом яких була партія хліборобів-демократів» на чолі з С.Шеметом, фактично виступили ініціаторами державного перевороту й повалення Української Центральної Ради. Їх дії збігалися з інтересами німецького уряду⁷⁰.

Принципові засади аграрної політики за Української Держави було сформульовано вже в першій грамоті П.Скоропадського. Право приватної власності «як фундаменту культури й цивілізації» відновлювалося в повній мірі. Дозволявся вільний продаж та купівля землі. Містилося в документі й концептуальне положення майбутньої земельної реформи про «відчуження земель по дійсній їх вартості від великих власників для наділення земельними ділянками

⁶⁵ Ковальова Н.А., Малиновський Б.В. Законодавче забезпечення посівної кампанії в Україні навесні 1918 р. // Український селянин. – Вип.9. – Черкаси, 2005. – С.183.

⁶⁶ Верстюк В.Ф. Передмова. // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. – Т.1. – С.32–33.

⁶⁷ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. – Т.2. – С.347.

⁶⁸ Ковальова Н.А., Малиновський Б.В. Законодавче забезпечення посівної кампанії в Україні навесні 1918 р. – С.183–185.

⁶⁹ Скоропадський П. Спогади: Кінець 1917 – грудень 1918. – С.136–137.

⁷⁰ Левченко Л.Л. Миколаївщина у вирі революційних подій: березень 1917 р. – квітень 1918 р. (Історична передмова). – С.11–69.

малоземельних хліборобів»⁷¹. Урядова комісія щодо підготовки земельної реформи під керівництвом В.Колокольцова діяла доволі активно. Міністерство земельних справ стало рекордсменом за кількістю поданих законопроектів. Зокрема у серпні 1918 р. на розгляд уряду було внесено документи про врегулювання відносин між власниками й орендарями за угодами на заміське нерухоме майно сільськогосподарського призначення, принципи укладення договорів найму цього майна у випадку продажу його Державному земельному банку. Концептуальне положення про примат права приватної власності, проголошене гетьманом, у сфері земельних відносин набуло потужного прискорення й вилилося в динамічні процеси реставрації поміщицької власності. Земельно-ліквідаційні комісії, що задумувалися як арбітражні структури у суперечках між землевласниками та селянами, фактично в руках губернських і повітових старост, місцевих поміщиків перетворилися на інструмент прикриття репресивних методів «відшкодувальних» акцій місцевих землевласників. Упродовж травня – червня 1918 р. ця антиселянська практика з боку поміщцтва набула обертів та стала каталізатором зворотної реакції українського селянства у вигляді масового спротиву, широкого повстансько-партизанського руху, спрямованого не тільки проти поміщиків, німецько-австрійських окупантів, але й супроти державної влади, уособлюваної гетьманом⁷².

Причинами повстань послужили наступні події. Великі землевласники за допомоги німецько-австрійських військ почали поквалітивно відновлювати власність на землю та майно, примушуючи селян не лише повертати розграбоване, а й відшкодувати втрати, яких зазнали поміщики під час революції. Повернення їх до маєтків нерідко супроводжувалося масовим насильством. Німецькі й австрійські військові органи охоче надавали в розпорядження поміщиків озброєні підрозділи, а деякі землевласники формували з кримінальних злочинців власні каральні загони. Отже влітку – восени 1918 р. на Миколаївщині розгорнувся селянський повстанський рух, який охопив територію сучасних Первомайського, Доманівського, Вознесенського, Березнегуватського, Баштанського та Очаківського районів, зону Тилігульського й Березанського лиманів.

З антигетьманськими повстаннями пов'язана й діяльність отамана Н.Григор'єва. У травні 1918 р. він пішов на службу до гетьмана, очевидно, розчарувавшись у здатності Центральної Ради навести лад в Україні. Майбутній отаман став гетьманським полковником і командував однією з частин 6-го Полтавського корпусу, який входив до складу Запорізької дивізії. Проте минуло небагато часу і Н.Григор'єв не тільки сам розірвав відносини з гетьманським режимом, а й опинився серед найактивніших борців проти нього. Це сталося влітку 1918 р., причому мотиви мали політичний характер. Судячи з усього, як «національно свідомий українець» Н.Григор'єв не зміг прийняти політику уряду, котрий, за висловом В.Горака, виявився іграшкою в руках австро-німецьких окупантів⁷³.

⁷¹ Державний вістник. – 1918. – 16 травня.

⁷² Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. – С.152–153.

⁷³ Горак В. Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918 – серпень 1919 рр.). – Фастів, 1998. – С.9–13.

Принагідно слід підкреслити, що в підготовці антигетьманського повстання активну участь брали члени Миколаївської ради об'єднаних українських організацій. Так, її голова В.Герасименко в інтерв'ю кореспондентові газети «Южное слово» стверджував, що рада підтримувала зв'язок із російськими демократичними організаціями Миколаєва лише заради конспірації⁷⁴. Очевидно, що тут він мав на увазі представників гетьманського уряду градоначальника Е.Де-Бонді та генерала Л.Богаєвського. У листі ради від 21 лютого 1919 р. йшлося про те, що вона

«брала найдіяльнішу участь в момент переходу влади з рук гетьманських опричників до Директорії. Далі, з самого початку листопаду місяця 1918 р. до цього дня (тобто 21 лютого – Авт.) рада стояла на чолі всього громадянства м. Миколаєва, впливаючи на політичний рух, обстоюючи завжди платформу Директорії, провадячи її в дійсність усіма тими засобами, які були в її розпорядженні, надсилаючи велику кількість своїх представників до членів центрального уряду, на з'їзди, підготовлюючи вибори на Трудовий конгрес і тим забезпечуючи на півдні програму Директорії»⁷⁵.

Грудень 1918 – березень 1919 рр.: Директорія УНР, «республіканські війська Східної Херсонщини» отамана Н.Григор'єва, окупація Миколаївщини силами Антанти

На початку грудня 1918 р. отаман Н.Григор'єв без особливих ускладнень відбив у гетьманців Олександрію й повідомив головного отамана військ Української Народної Республіки С.Петлюру про визнання Директорії та підпорядкування їй своїх сил. Незабаром вони отримали назву Херсонської дивізії та ввійшли до складу Південно-східної групи Армії УНР, котра стала головною складовою Південного фронту, що почав формуватися для протидії військам Антанти і російським білогвардійцям, які закріпилися на Чорноморському узбережжі України.

У грудні 1918 р. голова Миколаївської ради об'єднаних українських організацій В.Герасименко поширив у місті таке оголошення: «З 10 на 11 грудня після бою з республіканським військом гетьманські війська залишили місто Миколаїв. Владу взяла у свої руки Рада об'єднаних українських організацій, та повідомила про це комендатуру англо-французьких і німецьких військ, котрі працюють разом із радою щодо підтримання порядку в місті до приходу республіканських військ»⁷⁶. Щоправда отаман Н.Григор'єв напередодні надіслав раді, а також майбутньому комісарові С.Юріцину та командирові 17-го Олександрійського полку В'язовському критичного змісту телеграму: «Від усіх вас не отримую ніяких повідомлень. Отже всі сидите й ні дідька не робите. Мене вкрай дивує ваша бездіяльність. Я стою на позиціях навпроти

⁷⁴ Южное слово. – 1918. – 13 декабря. – №50. – С.1.

⁷⁵ ЦДАВО України. – Ф.2313. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.63–64.

⁷⁶ Там само. – Арк.90.

Миколаєва, скоро почну наступати. Наказую всім бити німців, чого дивитесь на них. Отаман Григор'єв»⁷⁷.

12 грудня 1918 р. Миколаївська рада об'єднаних українських організацій направила до волосних земельних правлінь повідомлення про перехід влади до «Української Директорії, котра стоїть на платформі 1, 2 і 3 Універсалу, а саме: щоб земля була передана до рук тих, хто її обробляє, а також, щоб були скликані Українські установчі збори»⁷⁸. Того ж дня «республіканські війська Східної Херсонщини» ввійшли до Миколаєва. Проте втримати владу в місті Н.Григор'єву не вдалося. У другій половині грудня німецькі сили на вимогу Антанти завдали несподіваного удару та вибили повстанців із Миколаєва. Отаман Н.Григор'єв направив ультиматум Німецькій раді солдатських депутатів, генералам Гільгаузену та Заку, а також Об'єднаній раді миколаївських робітників, міському самоуправлінню, комісару С.Юріцину: «Якщо німці впродовж чотирьох днів, починаючи з 12.00 31 грудня 1918 р. за новим стилем, не покинуть Миколаїв і Долинську, то ніхто з них не побачить свою Батьківщину»⁷⁹. Німці змушені були пристати на ці вимоги, тож григор'євські загони знову ввійшли до Миколаєва, Знамянки, Долинської, владу Директорії у цих містах і містечках було відновлено⁸⁰.

Принагідно наведемо текст повідомлення «Затвердження асигнувань отаманові Григор'єву», уміщеного 26 грудня 1918 р. в №2788 місцевого періодичного видання «Трудовая газета», адже воно проливає світло на відносини Миколаївської міської думи та ватажка повстанців:

«Управа клопочеться про затвердження її розпорядження щодо видачі отаману Григор'єву 12 000 рублів на потреби його загону. Розпорядження затверджується. Окрім готівкових сум отаманові Григор'єву для потреб його загону було відпущено продовольчим відділом різних продуктів на 35 961 р[ублів] (повстанські сили налічували 6 тис. вояків – Авт.). 24 000 руб. отаманом сплачено, залишилося за ним 11 961 руб. Дума визнала й цей видаток, рекомендуючи управі доотримати з отамана Григор'єва суму, що за ним залишається»⁸¹.

Отже дума фактично подарувала Н.Григор'єву 12 000 руб. і, очевидно, що він навряд чи повернув борг в 11 961 руб., оскільки вже 25 грудня 1918 р. завершував операцію в районі Апостолово – Берислав, а потім його сили вирушили на Одесу. За це Н.Григор'єв підтримував запропоновані Миколаївською міською думою кандидатури на керівні посади в місті, які не належали до українських політичних сил⁸².

⁷⁷ Там само. – Спр.6. – Арк.21.

⁷⁸ ДАМО. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.173. – Арк.52.

⁷⁹ Фест В. Николаев: последний форпост немецких войск на Чёрном море. – Николаев, 2016. – С.91–92.

⁸⁰ Горак В. Повстанці отамана Григор'єва... – С.25.

⁸¹ ДАМО. – Ф.П.1817. – Оп.2. – Спр.283. – Арк.98–102.

⁸² Левченко Л.Л. Миколаївська рада об'єднаних українських організацій в 1917–1919 роках. – С.56–73.

Через неузгодженість дій між вищим республіканським командуванням і Н.Григор'євим, Українська Народна Республіка на початку січня 1919 р. знову втратила Миколаїв. 13 січня в Одесі розмістився штаб французької десантної дивізії. Її командир генерал Ф. д'Ансельм зажадав від українських військ розблокувати район навколо міста й відійти на лінію Тирасполь – Бірзула – Вознесенськ – Миколаїв – Херсон. Наприкінці січня – на початку лютого сили Антанти взяли під свій контроль Херсон і Миколаїв. Генерал Ф. д'Ансельм видав наказ, в якому оголошувалося: «Франція та союзники прийшли в Росію, щоб дати змогу всім чинникам доброї волі й патріотизму відновити порядок у краї». Французькі військові представники намагалися розібратися у складному конгломераті місцевих політичних угруповань, прагнули не допускати одноосібного зміцнення якогось із них. Однак вони не приховували і своєї антибільшовицької налаштованості та прихильності до ідеї збереження «єдиної й неподільної Росії». У період фактичного безвладдя на початку березня 1919 р. домінуючою силою в Миколаєві було саме англо-французьке командування. Проте не слід забувати і про німецькі війська, які намагалися евакуюватися, і про частини грецьких десантних військ та польських легіонерів⁸³. Специфічною сторінкою революційних подій на Миколаївщині стала наявність експедиційного корпусу Антанти⁸⁴.

У складі десанту Держав згоди 1 березня 1919 р. в акваторію Миколаївського військового порту ввійшли транспорти «Інженер Авдаков» та «Анатолій Молчанов» із грецьким контингентом чисельністю 3 тис. вояків, санітарним і бойовим обозами на борту⁸⁵. У Греції участь військ у складі сил Антанти в боротьбі проти більшовиків на території України одержала назву Українського походу (кампанії) 1919 р. Утім протистояння більшовизму не було єдиною метою, адже завдяки такому кроку планувалося здобути підтримку Франції на Паризькій мирній конференції у вирішенні територіальних питань і врятуванні переслідуваного на теренах Османської імперії грецького християнського населення.

14 березня 1919 р. війська отамана Н.Григор'єва, який на цей раз представляв інтереси більшовиків і напередодні вибив сили Антанти з Херсона, оволоділи Миколаєвом, а у двадцятих числах місяця українські республіканські частини залишили північні райони Миколаївщини⁸⁶. У місті знову до влади прийшли більшовики. У 1919–1920 рр. у краї розгорнувся масовий повстанський рух, спрямований проти більшовиків і денікінців. Найвищим його проявом стало створення селянських формувань державного типу⁸⁷.

⁸³ ДАМО. – Ф.П-9. – Оп.2. – Спр.5. – Арк.3–6.

⁸⁴ Там само. – Ф.Р-4074. – Оп.1. – Спр.253. – Арк.29.

⁸⁵ Там само. – Ф.П-1817. – Оп.2. – Спр.321. – Арк.3.

⁸⁶ Пархоменко В.А. Українські національні формування на Миколаївщині у 1917–1918 рр. – С.44–48.

⁸⁷ Котляр Ю. [Рец.] «Атаманщина» и «партизанщина» в Гражданской войне: идеология, военное участие, кадры. Сборник статей и материалов / Под ред. А.В.Посадского. Москва: АИРО-XXI, 2015. 876 с. // *Ab Imperio*. – Вып.4. – Казань, 2018. – С.356.

Березень – квітень 1920 р.: Перший зимовий похід Армії УНР на території Миколаївщини

Окремою сторінкою діяльності українських військових формувань на території Миколаївщини слід уважати події Першого зимового походу Армії УНР. Головні бої відбулися в березні – квітні 1920 р. при зайнятті Ольвіополя, у районі Кривого Озера, переправ через річки Південний Буг і Синюху та при штурмі Вознесенська.

Великдень для Армії УНР пройшов у збройних сутичках із більшовиками. У цих боях було використано майже весь запас боєприпасів. Генерал М.Омелянович-Павленко вирішив оволодіти Вознесенськом, де розташовувався артилерійський арсенал. Наступ запланували в ніч із 15 на 16 квітня 1920 р. Тим часом на станцію Новий Буг прибули до 1 тис. червоноармійців для ліквідації повстанського руху та обеззброєння населення⁸⁸. 16 квітня близько 3-ї год. підрозділи Запорізької дивізії рушили на Вознесенськ. Червоні відкрили вогонь, тож українські піхотні й кавалерійські частини були змушені відступити. Згодом цей момент М.Омелянович-Павленко назве вирішальним у ході бою, адже ворог залишив свої позиції та почав безсистемне переслідування українських підрозділів, це й надало тактичну перевагу останнім.

Бій за Вознесенськ був жорстоким: червоні недорахувалися 648 бійців, із боку Армії УНР втрати склали 2 людини, поранено 5 (за іншими даними червоноармійців загинуло 200–300, козаків – 1, поранено 3)⁸⁹. Судячи з усього, ці відомості суттєво міфологізовані, вони потребують ретельної верифікації. Українські війська захопили трофеї: 2 млн рушничних набоїв, 32 тис. артснарядів, 2 важких, 8 середніх, 18 легких гармат, 12 мітральєз, 5 тис. рушниць, 48 кулеметів, 4 ешелони різного військового майна, 4 тис. возів обозу, 10 млн радянських рублів⁹⁰. 18 квітня 1920 р. частини Армії УНР здійснили переправу на правий берег річки Південний Буг, рухаючись у район Ананьїв – Балта – Бірзула.

В.Шкварець вважає, що зимовий рейд військ УНР охопив територію 9 з 19 районів сучасної Миколаївської області. Українська армія з боями пройшла майже 300 км по тилах червоних і білих, від Казанки, Нового Бугу, Баштанки, через Вознесенськ, Веселинове, Врадіївку, Криве Озеро та далі на Одещину й Вінниччину. Частина сил одночасно рейдувала з-під Умані на Тишківку, потім теренами нинішньої Первомайщини і Братського району, далі вийшла на Вознесенськ, а згодом через північний захід Миколаївщини, Одещину і Кіровоградщину дісталася Вінниччини (Тульчин – Крижопіль – Томашпіль – Ямпіль), де об'єдналася з основними силами головного отамана

⁸⁸ Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України. – Ф.11012. – Т.23. – Арк.90.

⁸⁹ Там само. – Арк.294.

⁹⁰ Швидченко Т. Армія УНР у бою за Вознесенськ 16 квітня 1920 р. // Гілея. – Вип.75. – К., 2013. – С.80–83.

С.Петлюри в його спільному поході з польською армією Ю.Пілсудського на Київ⁹¹.

Це були останні регулярні українські війська на Миколаївщині періоду революції. Із припиненням на території воєнних дій розпочався антибільшовицький повстанський рух, який у 1920–1921 рр. мав два чітко виражених політичних напрями: національний та анархо-махновський. Французький дослідник А.Безансон зазначав, що «за своїм розмахом і небезпекою для більшовицької влади селянська війна була більш масовою і загальнонародною, ніж війна громадянська»⁹².

Таким чином, розглянувши події Української революції 1917–1921 рр. на Миколаївщині, констатуємо такі її особливості:

1. Головні революційні події у краї відбувалися в контексті державотворчих процесів в Україні. Чітко простежуються періоди Центральної Ради, гетьманату П.Скоропадського та Директорії. А втім хронологічно ці періоди не збігаються із загальною періодизацією історії Української революції: період Центральної Ради на Миколаївщині розпочався пізніше, а період Директорії закінчився значно раніше.

2. Миколаївщина визнала Українську Центральну Раду та свою належність до Української Народної Республіки, хоча це визнання, порівняно з іншими регіонами, було запізним із причини тісних політичних, економічних, культурних зв'язків регіону з Петроградом. Чіткий орієнтир на Центральну Раду, яка здавалася місцевій еліті й населенню прийнятною альтернативою більшовицькій диктатурі, Миколаївщина взяла після більшовицького перевороту в Росії. Фактично визнання Української Центральної Ради відбулося завдяки наполегливості Миколаївської ради об'єднаних українських організацій, яка до переходу проводу в раді робітничих і військових депутатів до більшовиків заявляла про те, що сприймає Центральну Раду за вищий орган рад робітничих і військових депутатів.

Генеральний Секретаріат, потім Рада Народних Міністрів УНР не мали чітко окресленої регіональної політики, що врешті призвело до втрати авторитету. По-перше, як і в більшості регіонів України, на Миколаївщині Центральна Рада припустилася помилок у земельній політиці. Слід урахувати, що край посідав особливе місце, адже був одним із найбільших виробників зернових. Селянство, котре за закликом більшовиків наприкінці 1917 р. захопило великі приватні маєтки, не бажало забезпечувати виконання обіцянок, які провід Центральної Ради надав союзникам. Тому німецька присутність створювала величезну напругу на селі, рівної якої фактично не було на інших українських теренах. По-друге, Центральна Рада не врахувала потужний міський чинник – робітників миколаївських суднобудівних заводів, які постраждали через закриття підприємств, а згодом і через захоплення їх німцями. Селяни й містяни не змогли вирішити своїх найважливіших проблем: отримати право на продукт з обробітку

⁹¹ Шкварець В.П. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині 1917–1921. – С.74–75.

⁹² Безансон А. Війна більшовиків проти селян // Всесвіт. – 1993. – №9/10. – С.129.

власної землі та на оплачувану працю на підприємстві. Запізніла увага Центральної Ради до подій у Миколаєві не мала позитивних наслідків. Натомість місцеві більшовики, які на початку революції фактично були маргінальною політичною силою, зміцнилися та набули авторитету серед пролетарів і селян Миколаївщини.

3. П.Скоропадський, намагаючись урахувати помилки Центральної Ради, приділив значну увагу миколаївським суднобудівним заводам, домігся повернення Україні частини флоту та верфей. Проте гетьманський уряд, через німецьку політику щодо заводів і зазіхання на недобудовані кораблі, а також через короткочасність перебування при владі, значних результатів у цій сфері не здобув. Водночас за правління П.Скоропадського поглибилося протистояння селян і великих землевласників, яке вилилося в антигетьманський повстанський рух. У місті за гетьманату українські організації не мали значного впливу на населення й офіційну владу, по-перше, через ігнорування їх німецьким командуванням; по-друге, через призначення на керівні посади колишніх російських генералів.

4. Короткочасний період Директорії на Миколаївщині (ледь більше трьох місяців) позначений хаотичністю влади й подій, в яких важливу роль відіграла присутність військ Антанти та переміна політичних поглядів отамана Н.Григор'єва з проукраїнських на більшовицькі. Саме його дії призвели до остаточної втрати впливу Миколаївської ради об'єднаних українських організацій на владу: міська дума за гроші викупила в нього призначення на керівні посади представлених нею кандидатур. Українці виявилися відстороненими від офіційної влади. Війська Антанти протистояли григор'євцям-більшовикам, однак основний антантівський контингент – греки – не мав суттєвої зацікавленості на півдні України, тому доволі легко піддався загонам отамана Н.Григор'єва і швидко залишив Миколаїв.

5. Перший зимовий похід Армії УНР хоча й охопив значну частину території Миколаївщини та став героїчною сторінкою в історії українського війська, однак природного зв'язку з процесами, що відбувалися у краї, він не мав. Натомість значно більш важливішу роль відіграв селянський повстанський рух, що тривав і після завершення основних революційних подій.

REFERENCES

1. Bezanson, A. (1993). *Viina bilshovykiv proty selian. Vsesvit, 9/10*, 128–132. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Doroshenko, D. (2002). *Istoriia Ukrainy 1917–1923 rr. V 2-ku t. T.II: Ukrainska hetmanska derzhava 1918 roku*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Fest, V. (2016). *Nikolaev: poslednij forpost nemetskikh vojsk na Chernom more. Nikolaev*. [in Russian].
4. Horak, V. (1998). *Povstantsi otamana Hryhorieva (serpen 1918 – serpen 1919 rr.)*. Fastiv. [in Ukrainian].

5. Hospodarenko, O.V. (2000). Hospodarska diialnist Mykolaivskoi miskoi dumy v period avstro-nimetskoj okupatsii 1918–1919 rr. *Natsionalnyi universytet “Kyievo-Mohylianska akademiia”*. *Mykolaivska filia: Naukovi pratsi*, 5, 70–73. Mykolaiv. [in Ukrainian].
6. Kotlyar, Yu. (2018). “Atamanshchina” i “partizanshchina” v Grazhdanskoj vojne: ideologiya, voennoe uchastie, kadry. *Ab Imperio*, 4, 354–358. Kazan. [in Russian].
7. Kotlyar, Yu.V. (2003). *Povstanstvo: Selianskyi rukh na Pivdni Ukrainy (1917–1925)*. Mykolaiv; Odesa. [in Ukrainian].
8. Kotlyar, Yu.V. (2008). *Povstanskyi rukh etnichnykh menshyn Pivdnia Ukrainy (1917–1931)*. Kyiv; Mykolaiv. [in Ukrainian].
9. Kotlyar, Yu.V. (2010). *Vysunska i Bashtanska respubliky (do 90-i richnytsi proholoshennia)*. Mykolaiv. [in Ukrainian].
10. Kotlyar, Yu.V. (2012). Vradiivska khliborobska respublika. *Chornomorskyi litopys*, 5, 50–53. [in Ukrainian].
11. Kotlyar, Yu.V. (2017). Selianski respubliky Naddnyprianskoj Ukrainy. *Istorychnyi arkhiv*, 18, 64–69. [in Ukrainian].
12. Kovalova, N.A., Malynovskyi, B.V. (2005). Zakonodavche zabezpechennia posivnoi kampanii v Ukraini navezni 1918 r. *Ukrainskyi selianyn*, 9, 182–186. [in Ukrainian].
13. Levchenko, L. (2017). Malovidomyi fakt berlinskykh perehovoriv 1918 roku v spravi povnennia Chornomorskoho flotu Ukraini. *Zovnishni spravy*, 5, 28–34. [in Ukrainian].
14. Levchenko, L. (2017). Mykolaiv za doby Ukrainскоj Tsentralnoi Rady (berezen 1917 – kviten 1918). *Naukovi pratsi*. V.280, T.292. *Istoriia*, 88–107. Mykolaiv. [in Ukrainian].
15. Levchenko, L. (2017). Problema Chornomorskoho flotu i sudnobudivnykh zavodiv u roky Ukrainскоj revoliutsii: mykolaivski vizii. *Istorychnyi arkhiv*, 18, 84–104. [in Ukrainian].
16. Levchenko, L.L. (2019). Mykolaivshchyna u vyri revoliutsiinykh podii: berezen 1917 r. – kviten 1918 r. (Istorychna peredmov). *Mykolaivshchyna u vyri revoliutsiinykh podii: berezen 1917 r. – kviten 1918 r.: Dokumenty ta materialy*, 11–69. Mykolaiv. [in Ukrainian].
17. Levchenko, L.L. (2019). Mykolaivska Rada obiednanykh ukrainskykh orhanizatsii v 1917–1919 rokax. *Naukovi pratsi*, V.321, T.309. *Istoriia*, 56–73. Mykolaiv. [in Ukrainian].
18. Parkhomenko, V.A. (1998). Ukrainski natsionalni formuvannia na Mykolaivshchyni u 1917–1918 rr. *Naukovi pratsi*, 1, 44–48. [in Ukrainian].
19. Parkhomenko, V.A. (2004). Viiskovi formuvannia Tsentralnoi Rady ta hetmanatu u Mykolaievi (1917–1918 rr.). *Voenna istoriia*, 1/3, 18–27. [in Ukrainian].
20. Pyrih, R. (2011). *Ukrainska hetmanska derzhava 1918 roku: Istorychni narysy*. Kyiv. [in Ukrainian].
21. Shchukin, V.V. (2019). Povstannia u Mykolaievi v berezni 1918 roku. *Mykolaivshchyna u vyri revoliutsiinykh podii: berezen 1917 r. – kviten 1918 r. Dokumenty ta materialy*, 70–115. Mykolaiv. [in Ukrainian].
22. Shkvarets, V.P. (2007). *Ukrainska natsionalno-demokratychna revoliutsiia i borotba za nezalezhnist na Mykolaivshchyni 1917–1921 rr.* Mykolaiv. [in Ukrainian].
23. Shvydchenko, T. (2013). Armii UNR u boiu za Voznesensk 16 kvitnya 1920 roku. *Gileia*, 75, 80–83. [in Ukrainian].
24. Skoropadskyi, P. (1995). *Spohady: Kinets 1917 – hruden 1918*. Kyiv; Filadelfia. [in Ukrainian].
25. Tryhub, O.P. (2017). Borotba za ukrainizatsiiu pravoslavii u Khersonsko-Odeskii yeparkhii chasiv natsionalno-vyzvolnykh zmahan (1917–1920 rr.). *Eminak*, 3, T.1, 24–29. [in Ukrainian].
26. Verstiuk, V.F. (1996). Peredmov. *Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy u dvoikh tomakh, T.1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r.* Kyiv. [in Ukrainian].

YURIY KOTLYAR

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of History,
Petro Mohyla Black Sea National University
(Mykolaiv, Ukraine), k555556k@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2222-3857>

LARYSA LEVCHENKO

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Director of State Archives of the Mykolaiv Region
(Mykolaiv, Ukraine), lewch@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9097-7373>

LOCAL SAMPLE OF THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1921: MYKOLAIV REGION

Using the example of Mykolaiv region the authors highlight the features of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 at the regional level. A comparative-historical method made it possible to compare the events of the Ukrainian Revolution at the national and regional levels; chronological method helped to establish difference between dating of the events in Kyiv and Mykolaiv; logical method provided an opportunity to combine and summarize historical facts which had already revealed earlier, and identify the features of the revolutionary events in Mykolaiv region. The scientific novelty of this study is that for the first time the specificity of the events of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 on the territory of the Mykolaiv region was discovered on the basis of unpublished sources and available historiographic basis. The main revolutionary events in the Mykolaiv region occurred in the context of state-building processes in Ukraine (periods of the Central Rada, P.Skoropadskyi and the Directory). At the local level, often these periods do not coincide chronologically with the general periodization of the history of the Ukrainian Revolution. For example, in Mykolaiv region the period of the Central Rada began later, namely after the October 1917 coup in Petrograd; the Directory period ended much sooner, after the second seizure of power by the Bolsheviks. A strong signal to the Ukrainian Central Rada was taken by the Mykolaiv Region after the Bolshevik coup in Petrograd. The recognition of the Ukrainian Central Rada in the region was due to the persistence of the Mykolaiv Council of United Ukrainian Organizations. The Central Rada did not have a clearly defined regional policy. This resulted in the loss of its credibility among peasants and townspeople. In the Mykolaiv area the Central Rada made mistakes in the land policy and did not take into account the powerful city factor – workers of the Mykolaiv shipyards. The peasants and the townspeople did not solve their major problems. This led to uprisings both in the city and in the countryside. The belated attention of the Central Rada to the events in Mykolaiv had no positive consequences. Instead, the local Bolsheviks, who at the beginning of the revolution were in fact a marginal political group, strengthened and gained influence among the proletarians and peasants of Mykolaiv region. Trying to correct the errors of the Central Rada the government of P.Skoropadskyi paid considerable attention to the Mykolaiv shipyards, achieved the return of Ukraine's fleet and shipyards. However, due to the German policy towards the shipyards and encroachment on unfinished warships, as well as the short term of power, it also failed to achieve significant results in this sphere. With it, in the period of P.Skoropadskyi the confrontation deepened between peasants and large landowners, which resulted in anti-hetman movement and uprisings. In the city, Ukrainian organizations under the Hetmanate did not have a significant impact on the population and official authorities because of ignoring them by German command and appointing former Russian generals to senior positions.

The three-month period of the Directory is characterized by the chaotic power and events in which the presence of the Entente troops and the change of political views of Ataman N.Hryhoriev – from pro-Ukrainian to Bolshevik ones – played an important role. It was Hryhoriev's actions that led to the final loss of influence of the Mykolaiv Council of United Ukrainian Organizations on official authorities. Although First Winter Campaign of the Army of UPR covered a large part of the territory of Mykolaiv region and became a heroic page in the history of the Ukrainian Army, it had no natural connection with the processes taking place in Mykolaiv region. Instead, the peasant rebel movement played an important role and continued even after the major revolutionary events had ended.

Keywords: *Ukrainian Revolution of 1917–1921, Mykolaiv region, Mykolaiv, Central Rada, Hetmanate, Directory of Ukrainian People's Republic, First Winter Campaign, rebel movement.*